

I.TBMM'DE Menteşe(Muğla) Mebusları Ve Meclisteki Faaliyetleri(1920-1923)*

Filiz ÇOLAK**

colakfiliz@yahoo.com

ÖZ

Milli Mücadeleyi başarıyla gerçekleştirerek Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal güçleri tarafından işgalinin sonucu olarak Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın 11 Nisan 1920'de kapatılmasının ardından 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. Olağanüstü şartlar altında açılan bu Meclis 1920–1923 arasında çalışmalarını sürdürmüştür.

Nüfus oranlarının dikkate alınmayarak her sancaktan 5 mebusun seçilmesi esasına göre belirlenen I.TBMM'de Muğla şehrini temsil eden mebuslar şunlardır: **Emin Kamil Efendi, Ethem Fehmi Bey(Arslanlı), Hacı Ahmet Efendi, Hamza Hayati Bey (Öztürk), Kasım Nuri Bey, Mahmut Bey(Hendek), Mesut Efendi, Rıfat Efendi(Börekçi), A.Sadettin Bey(Özsan), Ziya Bey ve T.Rüşdü Bey(Aras)**. Bu mebuslardan Emin Kamil Efendi 5 Haziran 1920'de istifa ederek ayrılmış, Mahmut Bey Meclis açılmadan 2 gün önce, 21 Nisan'da şehit olmuş, Hacı Ahmet Efendi, Kasım Nuri Efendi ve Ziya Beyler de Meclis'e katılmadan istifa etmişlerdir. Rıfat Efendi ise Ankara Müftülüğü'ne atanması sebebiyle 27 Ekim 1920'de mebusluktan istifa etmiştir.

Bu çalışmada, I.Dönem TBMM'de görev yapan Menteşe vekillerinin Meclisteki faaliyetleri, komisyon üyelikleri, Meclis içindeki gruplaşmada nerede yer aldıkları incelenecektir. Çalışmamız Menteşe vekillerinin sadece Meclisin I. Dönemindeki(1920-1923) faaliyetlerini kapsamakta olup, milli mücadeledeki diğer faaliyetleri ve ikinci ve daha sonraki yasama dönemlerindeki faaliyetlerini kapsamamaktadır. Çalışmanın temel kaynağını TBMM Zabıt Cerideleri ve Gizli Celse Görüşmeleri oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bodrum, Mebus, TBMM, Milli Mücadele

---

* Bu çalışma, 26-27 Mayıs 2016 tarihinde Bodrum'da düzenlenen IV.Uluslararası Bodrum sempozyumunda sunulmuş olan "I.TBMM'de Menteşe (Muğla) Mebusları ve Meclisteki faaliyetleri (1920-1923)" adlı tebliğin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş metnidir.

** Doç.Dr.,Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, colakfiliz@yahoo.com

Menteşe (Muğla) Deputies In The First Grand National Assembly And Their Services In The Parliament (1920–1923)

ABSTRACT

The First Grand National Assembly of Turkey, who successfully fought the National Campaign and founded the Republic of Turkey, was opened on 23 April 1920 in Ankara after Meclis-i Mebusan was dissolved on 11 April 1920 due to the Allied occupation of İstanbul on 16 March 1922. This Assembly was gathered under extraordinary conditions and continued to operate between the years 1920 and 1923.

The First Grand National Assembly was determined by the method of electing five deputies from every district regardless of population figures. These were the deputies represented Muğla: Emin Kamil Efendi, Ethem Fehmi Bey (Arslanlı), Hacı Ahmet Efendi, Hamza Hayati Bey (Öztürk), Kasım Nuri Bey, Mahmut Bey (Hendek), Mesut Efendi, Rıfat Efendi (Börekçi), A.Sadettin Bey (Özsan), Ziya Bey and T. Rüşdü Bey (Aras). Among these deputies, Emin Kamil Efendi resigned on 5 June 1920; Mahmut Bey became martyr two days before the opening of the Grand National Assembly on 21 April 1920; Hacı Ahmet Efendi, Kasım Nuri Efendi and Ziya Beys also resigned before attending the Grand National Assembly. Rıfat Efendi was appointed to Ankara Office of Mufti and therefore resigned on 27 October 1920.

In this study we will examine the activities of *Menteşe* deputies of the First Grand National Assembly, and also their commission memberships, the positions they took in factions in the Parliament. We limit this study to the activities of *Menteşe* deputies during the First Grand National Assembly and exclude their other activities during the National Campaign and in the Second Grand National Assembly or other legislative periods. TBMM Zabıt Cerideleri (Official Recordings from The Grand National Assembly Proceedings) and Gizli Celse Görüşmeleri (Closed Session Talks) are mainly used for our research.

Keywords: Bodrum, Deputy, The Grand National Assembly, *Menteşe*, Muğla

GİRİŞ

Türkiye'de parlamenter hayata geçiş ilk kez 1876'da Kanun-ı Esasi'nin ile başlamıştır. XIX.yy.daki batılılaşma hareketleri kapsamında monarşi yönetiminden meşruti yönetime geçen Osmanlı Devleti'nde, ilk kez 29 Şubat 1877'de kademeli olarak yapılan seçimle gelen mebuslardan oluşan Meclis-i Mebusan, 19 Mart 1877'de törenle açılmıştır¹. Bu değişim kısa sürmüş, teorik olarak 1 yıl, 1 ay, 21 gün², fiilen sadece 5 ay³, 14 Şubat 1878'de 93 Harbi bahane gösterilerek Sultan II.Abdülhamit tarafından "Geçici bir süre" kaydıyla Meclis-i Mebusan kapatılmıştır. Meclis kapatıldıktan sonra Kanun-ı Esasi'nin getirdiği özgürlükler askıya alınmış, eskisinden daha sert bir mutlak yönetim kurulmuştur. Sansür uygulamaları ve hafiye örgütü ile basın ve düşünce özgürlükleri ortadan kaldırılmıştır⁴.

30 yıl kapalı kalan Osmanlı Parlamentosu, iç ve dış gelişmelerin etkisiyle 23 Temmuz 1908'de 10 Temmuz İnkılabı, Hürriyet İlanı⁵ gibi tanımlamalarla ifade edilen Meşrutiyet'in ikinci kez ilanı ile tekrar açılmıştır. 17 Aralık 1908'de açılışa katılan 230 mebus ile faaliyetlerine başlayan Meclis-i Mebusan⁶, 1918'e kadar aralıklarla 3 Dönem çalışma yapabilmiş (1908-1912, 1912, 1914-1918) ve

Mondros Mütarekesi'nin ardından 21 Aralık 1918'de Padişah iradesiyle feshedilmiştir⁷.

Meclis-i Mebusan son kez 1920'nin başında toplanabilmiştir. Mütareke ertesinde başlayan işgallere karşı başlayan bölgesel direniş örgütlenmeleri Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından örgütlenerek 4-11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nde tek bir çatı altında toplanmıştır. Bu milli kongrede seçimler konusuna çok önem verilmiş, 5 Eylül'deki toplantıda padişaha gönderilmesi kararlaştırılan telgrafta Sivas Kongresi'nin toplanması, Hükümetin Kanun-ı Esasi'ye aykırı olarak seçimleri yapmayıp Meclis-i Mebusan'ı toplamasına dayandırılmıştır. Telgrafta bu konu ile ilgili şunlar belirtilmiştir: "*Heyet-i vükelanın irade-i milliyeye istinat etmediğini ve amal-ı milliyeye tercüman olmadığını ve mahza bu sebeple devlet ve milletin hukuk-i sarihasını paymal etmediğini nazar-ı dikkate alan bu bedbaht millet, meclis-i umuminin kanun-ı esasimizdeki sarahat-ı mutlakaya rağmen hala içtima ettirilmediğini görerek hakk-ı meşruma istinaden ve hiçbir fırka hirs ve içtihadına tabii olmayarak vatanın izmihlaline mani olacak son tedabir-i ittihaz için bütün Memalik-i Şahane'leri murahhaslarının iştirakiyle Sivas'ta umumi kongresini akdetti*"⁸

Sivas Kongresi'nin ardından Anadolu'daki direniş örgütüyle İstanbul Hükümeti'nin arası iyice açılmıştır. Heyet-i Temsiliye, kendilerine karşı düşmanca tavır alan Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne karşı sert bir adım atarak, mevcut hükümetin istifasına kadar İstanbul ile tüm bağlantıların kesileceğini bildiren, ultimatoma niteliğindeki bir telgrafı 12 Eylül

¹ Mehmet Saray, Türk Devletlerinde Meclis, Demokratik Düşünce ve Atatürk, Ankara, 1999, s.31

² Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento, İstanbul, 2006, s.53

³ Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923), İstanbul, 2014, s.37

⁴ İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), İstanbul, 2009, s.21

⁵ Tarık Zafer Tunaya, Hürriyetin İlanı, İstanbul, 1996 ; Hüseyin Kazım Kadri, Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasfiyesi 10 Temmuz İnkılabı ve Netayıcı, İstanbul, 1992 ; Rıdvan Akın, Türk Siyasal Tarihi, 1908-2000, İstanbul, 2012, s.13

⁶ Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, age, s.80-81

⁷ Taha Niyazi Karaca, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, Ankara, 2004, s.14

⁸ Ahmet Demirel, İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler, İstanbul, 2010, s.36

1919'da Sadrazama iletmek üzere göndermiştir⁹.

D.Ferit'e gönderilen bu telgraftan sonra Heyet-i Temsiliye, İstanbul'daki bütün devlet temsilciliklerine de bir muhtıra göndermiştir. Bu muhtırada, hükümet, Kanun-ı Esasi'yi çiğnediği ve ulusal birlik akımına karşı Müslümanları birbirine kırdırmak için, ilişkilerin kesildiği, yoksa asayişin bozulacağı açıklanmıştır. Ayrıca, barışın ancak ulusa dayanan bir hükümetle kararlaştırılabileceği, bunu yapmanın itilaf ve Ortak Devletleri'nin yüksek çıkarları gereği olduğu ve genel güvenliğin kongrece "sureti kat'iyede tekeffül" edildiği bildirilmiştir¹⁰.

Heyet-i Temsiliye'nin bu girişimi sonucunda gücü sadece İstanbul ve çevresiyle sınırlı kalan Damat Ferit Paşa Hükümeti 23 gün sonra, 1 Ekim 1919'da istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine Anadolu'daki Heyet-i Milliye ile daha ılımlı ilişkiler kuracak olan Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümetin ilk icraatlarından birisi 7 Ekim 1919'da yayınlanan kararname ile Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılacağını ilan etmek olmuştur.

7 Ekim 1919 tarihli beyanname gereğince, 9 Ekim 1919 tarihli *İntihap Kararnamesi* ile iki dereceli seçim süreci Aralık'ta başlamış¹¹ ve bu genel seçimler sonucunda son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı olarak adlandırılacak olan Osmanlı Parlamentosu, sağlık durumu bozuk olan padişahın yerine Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın hazır bulunduğu bir törenle 12 Ocak 1920'de İstanbul'da seçilen 169 me-

bustan¹² 72 mebusun katılımı¹³ ile çalışmalarına başlamıştır.

Bu Meclisin, iki ayı biraz aşan kısa ömrü boyunca yaptığı en önemli icraat, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de aldığı kararlara uygun olarak Misak-ı Milli'yi bir beyanname ile ilan ve kabul etmesidir. Meclis'in 28 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda "Ahd-i Milli" olarak bütün mebuslara imzalatılan *Misak-ı Milli* kararlarının basında yayınlanması ve yabancı parlamentolara bildirilmesine de 17 Şubat 1920 tarihli açık oturumda karar verilmiştir¹⁴. Böylece bir yandan Meclis-i Mebusan kanalıyla Anadolu'daki ulusal eyleme yasallık kazandırılırken, öbür yandan da eski bir devletten yeni devlete geçişin hazırlıkları tamamlanmaya çalışılmıştır¹⁵.

Ali Rıza Paşa Kabinesinin Anadolu hareketiyle yakın ilişki içerisinde olması ve Osmanlı parlamentosunda Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi İtilaf Devletleri'ni rahatsız etmiştir. İstanbul'daki İngiliz görevlilerinden gelen raporlar, İngiliz Hükümeti'ni Türk milliyetçilerine karşı daha sert tedbirler alınması konusunda harekete geçmesini sağlamıştır¹⁶.

İtilaf Devletleri işgalden önce İstanbul'daki hükümet değişikliğini sağlamış, 3 Mart'ta Ali Rıza Paşa kabinesi istifa etmiş, yerini 8 Mart'ta Salih Paşa kabinesi almıştır¹⁷. Ardından da 15 Mart gecesi İstanbul Limanı abluka

⁹ Kemal Atatürk, Nutuk 1919-1927, Ankara, 1995, Yayına Hazırlayan Prof.Dr.Zeynep Korkmaz, s.98

¹⁰ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, c:1, Ankara, 1998, s.561

¹¹ Rıdvan Akın, TBMM..., s.42

¹² Ahmet Demirel, age, s.61

¹³ Mahmut Goloğlu, 1920 Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 2014, s.54

¹⁴ Samet Ağaoğlu, Kuvayı Milliye Ruhu, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 2011, s.25 ; Hamza Eroğlu, Türk Devrim Tarihi, Ankara, 1981, s.109

¹⁵ İhsan Güneş, age, s.53

¹⁶ Sebahattin Selek, Milli Mücadele, c:I, İstanbul, 1982, s.589

¹⁷ Ergun Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, İzmir, 1986, s.194

altına alınmış, 16 Mart sabahından itibaren İtilaf Devletleri İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. İşgalden sonra İngiliz Başbakanı Churchill; "İstanbul'da yakın bir ayaklanma ile karşı karşıya gelmiştik. Ürkütücü katliamlar da beklenebilirdi. Bu durumda Müttefikler birlikte harekete geçmek zorunda kalmıştır"¹⁸ sözleriyle 16 Mart işgalini haklı göstermeye çalışmıştır.

O günleri yaşayan Yunus Nadi hatıralarında, büyük bir dehşet ve özel tertibatlarla gerçekleştirilen İstanbul'un işgali ile İtilaf Devletleri'nin İstanbul ve Anadolu harekâtına açıkça gözdağı vermek istediklerini belirtmektedir¹⁹.

Meclis-i Mebusan'ın 18 Mart 1920'deki 24.birleşiminde, ki bu son toplantı olacaktır, iki seçim tutanağının kabulünden ve birkaç izin işleminden sonra Sinop mebusu Rıza (Nur) Bey söz alarak kürsüye çıkmış, mevcut koşullar altında Meclis'in faaliyetlerini sürdürmesinin olanaksız hale geldiğini, bu görevin güven içinde yapılmasını sağlayacak bir ortam yaratılincaya kadar Meclis Genel Kurul toplantılarının ertelenmesini isteyen bir konuşma yapmıştır²⁰. Rıza (Nur) Bey'in konuşmasının ardından Bolu mebusu Hilmi Bey ve 16 arkadaşının²¹ imzalı önerge teklifi okutulmuş ve ardından bu önerge oybirliğiyle

le kabul edilerek Meclis-i Mebusan'ın faaliyetleri belirsiz bir süre için ertelenmiştir²².

I.TBMM'İN AÇILIŞI

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgal edileceğini önceden öğrenmiştir. İstanbul'da Rauf Bey işgal haberini zamanında almış ve 11 Mart günü Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf-la bildirmiştir²³. Bu telgrafın ardından hemen aynı gün Mustafa Kemal Paşa da, Kolordu Komutanlıklarına durumu bildiren şu telgrafi çekmiştir: "Fransız kaynaklarından alınan malumata nazaran: 1-İngilizlerin birkaç güne kadar Harbiye Nezareti binasını işgal edecekleri, 2-Umum zabitanı sivil gezmeye mecbur edecekleri, 3-Dersaadet ve nüfuzları olan mevkilerde de şiddetli davranacakları ve hatta memleket menfaatine çalışanları birer bahane ile hapsetmek üzere liste hazırlamakta oldukları haber alınmıştır."²⁴

Bu telgraftan 5 gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın beklentisi gerçekleşmiş ve İstanbul'un resmen işgal edildiği ve gelişen olaylar Manastırlı Hamdi Bey tarafından telgrafla Ankara'ya bildirilmiştir²⁵. Bu fırsatı ivedilikle değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğünün 4.maddesini uygulamaya koyarak yurt yönetiminin üstlenildiğini açıklamıştır²⁶. Ardından da 19 Mart'ta Kolordu Kumandanlıkları ve valiliklerle temasa geçilerek, Ankara'da bir Kurucu Meclis'in toplanmasına ve bu Meclis üyelerinin seçiminde uygulanacak esaslara ilişkin görüşlerini açıklayan bir tamim yayınlamıştır²⁷.

¹⁸ Sebahattin Selek, age, c:I, s.589

¹⁹ Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul, 1955, s.12-13

²⁰ MMZC, c:1, 24. İctima, 18 Mart 1336, s.496

²¹ Bu 16 kişinin isimleri şunlardır: Lazistan mebusu Osman Nuri, Sinop mebusu Cemal Zeki, Maraş mebusu Tahsin, Sinop mebusu Dr.Rıza, Bolu mebusu Tunalı Hilmi, İçel mebusu Hilmi, Erzincan mebusu Halil, Trabzon mebusu Hüsrev, Gümüşhane mebusu Zeki, İzmit mebusu Ali, İstanbul mebusu Kamil, Erzurum mebusu Hüseyin Avni, Bursa mebusu İlyas, Tokat mebusu Şevki, Karahisarışarki mebusu Fazıl, Tokat mebusu Ahmet . Bakınız: MMZC, c:1, 24. İctima, 18 Mart 1336, s.496

²² Dr.Rıza Nur-Grace Ellison, İlk Meclisin Perde Arka-sı(1920-1923), İstanbul, 2007, s.15

²³ Bilal Şimşir, Malta Sürgünleri, Ankara, 1985, s.155

²⁴ Sebahattin Selek, age, c:II, s.676

²⁵ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, s.281

²⁶ Ahmet Demirel, İlk Meclisin Vekilleri..., s.73

²⁷ Bildirinin metni için bakınız Nutuk, s.288-289

10 Nisan 1920'de birçok mebus Ankara'da toplanmıştır. O gün Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye üyeleri, kumandanlar, Ankara'ya gelen mebusların bir kısmı ve şehrin ileri gelenleri ile Meclisin açılışı ile ilgili bir toplantı yapmıştır. Hükümet Konağı'nın Vali odasında gerçekleşen bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart olayını açıkladıktan sonra sözü Meclisin adının ne olacağı konusuna getirmiş ve hazır bulunanların bu konudaki fikirlerini öğrenmek istemiştir. Enver Behnan Şapolyo bu olayı şöyle anlatmaktadır: *"Atatürk: Ankara'da kurulacak Meclisin adının "Meclis-i Müessesan" olmasını arzu ettim. Bundan maksadım, rejimi değiştirebilecek bir Meclisin kurulmasını temin etmektir. Fakat bundan vaz geçerek vilayetlere "Selahiyet-i Fevkaladeyi Malik Meclis" diye bildirdim. Fakat sizler ne fikirdesiniz? dedi. Bir mebus:-Kurultay koyalım... diye teklifte bulundu, diğer bir zat da -Meclisi Kebir, bir kısmı da -Kurucu Meclis... dediler. Fakat Atatürk bunların hiçbirini beğenmedi. O, kafasında bir ad tasarlamış olacak ki arkadaşlarına:-Biz burada Kurultay veya Meclisi Kebir adı ile bir Meclis kuruyoruz. Fakat Türk milleti, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasını isteyecektir. deyince hepsi bir ağızdan: -Bulduk, bulduk!... dediler, Atatürk: -Ne buldunuz? -Yeni meclisin adının (Türkiye Büyük Millet Meclisi) olmasını... dediler. "*²⁸. Meclisin ismi konusu netleştirildikten sonra açılışın ve toplantıların yapılacağı yer konusu gündeme gelmiştir. Sonunda Meclis binası olarak, tasarımı Askeri Mimar İsmail Hasif Bey tarafından 1915-1919 arasında tamamlanmış olan Ulus Meydanı'nda Enver Paşa tarafından İttihat ve Terakki Kulübü²⁹ olarak yaptırılan 9 odalı taş bina seçil-

miştir. Döneminin ilk milli mimarlık örneklerinden birisi olan bu binanın³⁰ bir bölümüne Fransız bölüğü yerleşmiş olduğu için önce burası boşaltılmış sonra da binanın tamiratı yaptırılmıştır. Binanın çatısını örtülebilmek için Ulucanlar'da bir ilkokul inşaatının kiremitleri alınmış, bunlar yetmeyince Ankaralıların kendi evlerinin damından söktükleri kiremitlerle Meclis binasının çatısı örtülebilmiştir. Toplantı salonunun sıraları bir ilkokuldan getirilmiş, salonu aydınlatacak büyükçe bir asma lamba da bir kahvehaneden sağlanmıştır³¹. Bir saç soba da Meclis salonuna kurulmuş, salonun koridoruna mebusların su içmeleri için üç küp yerleştirilmiştir. Kapıdan girilince ilk küçük oda mescit, sokağa bakan ilk oda Riyaset/Başkanlık odası, diğer odalar da encümen odaları, başkatip, muhasebe odası olarak ayrılmıştır. Hattat Hulusi Efendi yazılan "Hakimiyet Milletindir" levhası kürsünün arkasına konulmuştur. Ayrıca bir de "Müslümanlar hayat işlerini, istişareye ehil olanların arasında istişare ile yapacaklardır" anlamını taşıyan "Müşavirühüm filemin şura" suresi asılmıştır³².

Büyük Millet Meclisi için 66 seçim çevresinden 349 mebus seçilmiş olup İstanbul Meclisi Mebusanı'ndan (Malta'dan gelenler dahil) gelen 88 mebus ile sayı sonraki yıllarda 437'ye ulaşmıştır. Ancak 34 mebus Meclis'e katılmadan istifa ettiğinden I.Dönem'in top-

²⁸ Enver Behnan Şapolyo, Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi, Ankara, 1969, s.18-19

²⁹ Rıdvan Akın, TBMM Devleti..., s.49

³⁰ Mustafa Köksal, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "İlk"leri, Ankara, 2007,s.53

³¹ H.V. Velidedeoğlu, İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu, İstanbul, 1990, s.15 ; İhsan Ezherli,Türkiye Büyük Millet Meclisi(1920-1923) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı(1877-1920), Ankara, 1988, s.27 ; Özer Ozan-kaya, Cumhuriyet Çınarı, Ankara, 1997, s.265

³² Enver Behnan Şapolyo, age, s.20, 22

lam mebus sayısı 403 olmuştur³³. Bu rakamlara rağmen Meclis'in 23 Nisan'daki açılışına ancak 115 mebus yetiştirebilmiştir³⁴.

Heyet-i Temsiliye açılış için bir program düzenlemiş ve bunu yurdun her tarafındaki askeri ve mülki makamlara göndermiştir³⁵. Yeni Meclis, önce düşünüldüğü gibi, 22 Nisan 1920 Perşembe yerine, hem halkın katılımı hem de bu olaya dini bir renk ve kutsallık vermek düşüncesiyle³⁶ 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmıştır. Yunus Nadi, o günleri anlattığı hatıralarında bu düşünceleri açıkça ifade etmektedir:

"Hasımlarımız bizi mağlup edebilmek için müracaat ettikleri muhtelif silahlar içinde ezcümle (bilhassa) dine ve şeriata dahi istinat ediyorlar ve bizi şer'an asi ilan etmek hususunda çok ileri gidiyorlardı. (Meşihatı İslamiye) makamının fetvaları hep bu esas ve maksatla tertip edilmişti. Halife beyannamelerinde hep bu esas ve maksada istinat ediliyordu. Damat Ferit bu yoldan yürüyordu.

Halbuki Ankara'da vatan ve milletin halas(kurtuluş) ve istiklali gayesi etrafında toplanan zevat din ve imandan tecerrüt etmiş kimseler değildi. Onların içinde hakiki din alimleri de bulduktan başka milletin halas ve istiklalinde elbette din ve şeriatın dahi aşıyarak(düşmanların) ayakları altında zelil ve perişan edilmekten kurtarılması hususu da vardı. Dine hizmet ve riayet bahsinde dahi en büyük hürmet mevkii elbette. Ankara'da toplanan fedakarlar tarafında idi. İngilizler Yunanlıların lehine milleti boğmaya, parçalatmaya, mahvetmeye alet olanların dini ağızlarına almala-

*rı bile dünyanın en sefil (adi) alçaklığı idi. Hakikat bu merkezde iken İstanbul'un olanca redaeti (kötülüğü) ile Ankara aleyhine milletin mukaddesatını tahrik vesilesi yapmasına karşı Ankara'nın dahi layık ve lazım olduğu veçhile mukabele etmesi zarureti hasıl olmuştur. Bu cümleden olarak Meclis'in küşadı (açılışı) günü perşembeden cumaya çevrilerek evvela Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazının edası (kılınması) ve oradan da o büyük cemeatle Meclis'e gidilerek ruhani bir hava içinde küşat (açılış) merasiminin icrasına karar verilmişti."*³⁷

Hacı Bayram Camii'nde cuma namazı kılınmış ardından "fesli, çemberli, külahlı, şalvarlı, entarili insanlarla dolu sokaklardan geçilerek"³⁸ Meclis'in toplanma yeri olarak hazırlanan binaya gelmiş, dualarla kurbanlar kesildikten sonra içeriye girilmiştir.

Töreni müteakip Meclis, saat 13.45'de açıldı³⁹. Açılış, haftada iki defa çıkan Milli Mücadele'nin yayın organı Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 28 Nisan 1336 tarihli nüshasında şöyle anlatılmaktadır:

"Bir ay zarfında ve fevkalade bir surette icra kılınan intihabat neticesinde teayyün eden mebuslar peyderpey Ankara'da toplanıyorlar, işgal ve esaret altına geçen ve dehşetli bir tazyik altına alınan İstanbul'dan kaçabilen diğer mebuslar dahi yine Ankara'da onlara iltihak ediyorlardı.

Nihayet Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan Cuma günü küşade dilemsi karargir olarak o gün mebusanı kiram ile beraber küçük büyük bilim ve eşrafi ahali-i memleket Hacı Bayram Veli Camii Şerifiinde toplanmaya müsaraat bir cemaati kübra ile Cuma namazının edasından

³³Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem(1919-1923), c:I, Ankara, 1994, s.39 ; Ahmet Demirel, age, s.79

³⁴ Özer Ozankaya, age, s.266

³⁵ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, s.294-295

³⁶ Tevfik Bıyıklıoğlu, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri", Bellekten, sayı:96, Ankara, 1996, s.647

³⁷ Yunus Nadi, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 1998, s.30-31

³⁸ Refik Koraltan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Temeli Birinci Büyük Millet Meclisi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı:31, Nisan 1970, s.29

³⁹ Özer Ozankaya, age, s.267

sonra önde lihye-i saadet(sakalı şerif) ve sancak-ı şerifi hamil bir heyet-i ulema ve meşayih, tekbir ve tehliller ile Kulübü mü'minine ruhani feyizler saçtıkları halde alay ile Büyük Millet Meclisi dairesine muvasalat olunmuştur.

Meclis-i Alinin kapısında beliğ bir dua ile kurbanlar zebhini müteakip herkes içeriye dahil olmuş ve lihye-i saadet ile sancak-ı şerif kemali ihtiram ile kürsi-i riyaset üzerine vaz olunarak zaten cami-i şerifte başlamış olan hatmi Kur'an ile Buhar-ı Şerif kıraatinin son kısımları teyemmünen orada ikmal edilmiş ve bunu da hal ve zamanın muktezasına tamamen mutabık bir duayı müteakip Reis-i sin(en yaşlı üye) Sinop mebusu Şerif Bey riyaset mevkiine çıkmasıyla Büyük Millet Meclisi açılmıştır."⁴⁰

Meclisin en yaşlı üyesi Sinop mebusu Şerif Bey Muvakkat Reislige, Bursa mebusu avukat Muhittin Baha ve Kütahya mebusu öğretmen Cevdet İzralı beyler de katipliklere⁴¹ seçildikten sonra Şerif Bey kürsüye çıkarak, Mustafa Kemal tarafından hazırlanan açış konuşmasını yapmıştır⁴².

Geçici Başkanlık Divanı için yapılan oylamada geçici katipler ve seçim tutanaklarının incelenmesi için 15'er kişiden oluşan iki komisyon seçilerek birleşime ara verilmiştir⁴³. Büyük Millet Meclisi'nin, 24 Nisan'daki ikinci oturumunda 110 oy ile Mustafa Kemal Paşa Başkanlığa seçilmiş ve Başkanlık Divanı'nun diğer üyeleri de seçilerek çalışmalarına başlamıştır⁴⁴.

⁴⁰ İhsan Ezherli'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi adlı eserinden naklen, s.32

⁴¹ Enver Behnan Şapolyo, Mustafa Kemal..., s.25

⁴² Samet Ağaoglu, Kuvayı Milliye..., s.45

⁴³ Fahri Çoker, age, c:I, s.42

⁴⁴ Dr.Rıza Nur-Grace Ellison, age, s.25

I.TBMM'DE MENTEŞE MEBUSLARI ve ÖZGEÇMİŞLERİ

Ankara'da 23 Nisan 1920 'de açılan TBMM için genel seçimlerde Mentеше Sancağı'nı temsilen 5 mebus seçilmiştir: Rıfat Börekçi, Kasım Nuri Bey, Ziya Bey, Hacı Ahmet Efendi ve Mesut Efendi. Ancak bu 5 mebus-tan 4'ü Meclis'e katılmadan istifa etmişler, sadece Rıfat Bey 23 Nisan'daki açılışta Mentеше mebusu olarak bulunmuştur⁴⁵.

3 Mayıs 1920'deki Meclis toplantısında Mentеше Mutasarrıfı Edhem Bey'in yapılan ara seçim ile ilgili yazısı okunmuştur. Söz konusu yazıda istifa eden 4 mebusun yerine yapılan ara seçimi XV.Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa(75 oy), Geyve Boğazı Kuva-ı Milliye Kumandanı Kaymakam Mahmut (Hendek) Bey(71 oy), Mentеше sancağı eşrafından Emin Kamil Bey(62 oy) ve Müftüzade Sadettin (Özsan) Bey'in(50 oy) kazandıkları belirtilmektedir⁴⁶. Ancak Mahmut Bey Meclis'e katılmadan önce uğradığı bir saldırı sonucunda şehit edilmiştir⁴⁷. Edirne ve Karesi'den de mebus olarak seçilen Kazım Paşa, Meclis'e bir telgraf göndererek Edirne mebusluğunu tercih ederek Mentеше mebusluğundan istifa ettiğini bildirmiş⁴⁸, Emin Kamil Bey

⁴⁵ Ahmet Demirel, age, s.93

⁴⁶ TBMMZC, Devre:1, c:1, 10.İçtima, 3.5.1336, s.195'deki telgraf metni şöyledir:

"Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Meclisi fevkalâde-i milli âzalığine mukaddema Mentеше namına intihab olunan zevattan istifa edenlerin yerine ahiren intihab olunan On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ile Geyve Boğazı Kuvayı Milliye Kumandanı Kaymakam Mahmud ve Mentеше eşrafından Emin Kâmil ve Müftüzade Sadeddin beyler ekseriyet ihraz eylemiş ve mumaileyhimadan Emin Kâmil ve Sadeddin Beyler müteheyyii azimet buldukları Kâzım Paşa ile Mahmud Beye de tebliği keyfiyet buyurulması. Mutasarrıf Edhem"

⁴⁷ TBMMZC, Devre:1, c:1, 10.İçtima, 3.5.1336, s.195

⁴⁸ TBMMZC, Devre:1, c:1 13.İçtima, 9.5.1336, s.238

ise Meclis'e hiç katılmadan 5 Haziran'da istifa etmiştir⁴⁹.

Ara seçime rağmen mebus sayısı sadece ikide kalınca -Rıfat Börekçi ve Sadettin Özsan- yeniden ara seçim yapılmış ve seçimi Tevfik Rüştü (Aras) Bey(64 oy), Ethem Fehmi(Arslanlı) Bey ve daha önce Aydın mebusu seçilen Hamza Hayati (Öztürk) Bey kazanınca sayı 5'e tamamlanabilmiştir. 3 Eylül 1920'de çıkarılan Nisab-ı Müzakere Kanunu'ndan sonra Hamza Hayati Bey vefat etmiş, Rıfat Efendi de Ankara müftülüğü görevini tercih ederek Menteşe mebusluğundan istifa etmesi üzerine mebus sayısı 3'e düşmüştür. Nisab-ı Müzakere Kanunu gereğince nüfus büyüklüğüne göre yapılan hesaplamada Menteşe Sancağı'na 2 mebusluğun düşmesi nedeniyle boşalan mebusluklar için yeni bir seçim yapılmasına gerek kalmamıştır⁵⁰.

Meclis Albümüne⁵¹ ve Meclis sicil dosyalarına⁵² göre Menteşe mebuslarının kısa özgeçmişleri şöyledir:

Tevfik Rüştü Aras(Çanakkale 1873-1972): TBMM Sicil No:333, Menteşe 1, İzmir 2,3,4,5 dönem mebusu. Tıbbiye mezunu. Genel sağlık müfettişi. Mazbatası 14.07.1920'de onaylandı⁵³ ve 1.7.1920'de Meclis'e katıldı. Meclis'te Birinci Grup/Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu üyesi. Kuruluşunda katkısının olduğu İstiklal Mahkemeleri'ndeki görevi devam ederken Atatürk'ün isteği üzerine kurulan Türkiye Komünist Partisi'ne üye olmuş ve Türkiye'yi 3.Enternasyonal'de tem-

sil etmiştir. Lozan konferansı günlerinde Sıhhiye Vekaleti Vekilliği, konferans sonrasında ise Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyeti Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Atatürk Döneminin en uzun süre görev yapan dış işleri bakanıdır(4 Mart 1925-11 Kasım 1938)⁵⁴.

Ethem Fehmi Arslanlı(1867 Girit-1947): TBMM Sicil No:334.1.Dönem Menteşe mebusu. Mülkiye mezunu, Menteşe Mutasarrıfı. Mazbatası 23.09.1920 onaylanmış ve TBMM'ye 1.8.1920'de katılmıştır.

Emin Kamil Bey(?-?): TBMM Sicil No:335. Doğum yeri, tarihi, eğitimi ve mesleği bilinmiyor. Mazbatası 5.6.1920'de onaylandı fakat TBMM'ye hiç katılmamıştır.

Hacı Ahmet Efendi(?-?): TBMM Sicil No:336. Doğum yeri, tarihi, eğitimi, mesleği ve mazbata onay tarihi bilinmiyor. TBMM'ye hiç katılmadan istifa etmiştir.

Hamza Hayati Öztürk(1868 Muğla/Ula-1921): TBMM Sicil no:337. Babası Mehmet Asım Bey, annesi Feriştah Hanım. Meclis-i Mebusan'da Menteşe mebusu. İlkokul mezunu, çiftçi. Anadolu'nun işgali üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulması üzerine H.Hayati Bey'de Ula teşkilatını kurmuş, aynı zamanda Menteşe Vilayet teşkilatının da başına geçmiştir. Nazilli Cephesindeki milli kuvvetlere katılarak bilfiil cephede savaşmıştır. Mazbatası 23.9.1920'de onaylanmış olup 4.8.1920'de TBMM'ye katılmıştır. 14.3.1921'de vefat etmiştir. 2 çocuk babası.

Kasım Nuri Bey(?-?)TBMM Sicil No:338. Doğum yeri, tarihi, eğitimi, mesleği ve maz-

⁴⁹TBMMZC, Devre:1, c:2, 24.İçtima, 5.6.1336, s.74

⁵⁰ Ahmet Demirel,age, s.94

⁵¹ TBMM Albümü 1920-2010, c:I(1920-1950), Ankara, 2010, sy.50-51

⁵² Milletvekili sicil dosyaları şu linkten isim sorgulanarak bulunabilmektedir:

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_eski.arama

⁵³ TBMMZC, Devre:1, c:2, 34.İçtima, 14.7.1336, s.315

⁵⁴ Melih Tınal, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri",Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume:2, Issue:6, Winter 2009, s.621

bata onay tarihi bilinmiyor. TBMM'ye hiç katılmadan istifa etmiştir.

Mahmut Hendek(1880-1920): TBMM Sicil No:339. Harp Akademisi mezunu, asker. Mazbatası 5.6.1920'de onaylandı. 3.5.1920'de vefat ettiği için Meclis'e hiç katılmamıştır.

Mesut Efendi(?-?):TBMM Sicil No:340. Doğum yeri, tarihi, eğitimi, mesleği ve mazbata onay tarihi bilinmiyor. TBMM'ye hiç katılmadan istifa etmiştir.

Rıfat Börekçi(Ankara 1860-1941): TBMM Sicil No:341. Medrese mezunu, Ankara müftüsü. Mazbatası 23.9.1920'de onaylanmış, TBMM'ye 23.4.1920'de katılmıştır. Ankara müftülüğüne atanması nedeniyle 27.10.1920'de Mentеше mebusluğundan istifa etmiştir.

Sadettin Özsan(Muğla 1874-1949): TBMM Sicil No:342. babası Nehnet Nuri, annesi Adile Hanım. 3 çocuk babası. Rüşdiye mezunu, çiftçi-tüccar. Mebusluktan önce Ticaret ve Evkaf Müdürlüğünde veznedarlık ve belediye reisliği yapmıştır. Mazbatası 5.6.1920'de onaylanmış, TBMM'ye 15.5.1920'de katılmıştır. Meclis'te Birinci Grup içerisinde yer almıştır.

Ziya Bey(? Erzurum-?) TBMM Sicil No:343. Doğum yeri, tarihi, eğitimi, mesleği ve mazbata onay tarihi bilinmiyor. TBMM'ye hiç katılmadan istifa etmiştir.

MENTEŞE MEBUSLARININ MECLİSTEKİ FAALİYETLERİ

I.TBMM'de Mentеше Sancağı'ndan Genel Seçimlerde 5 mebus, ara seçimlerde 6 mebus seçilmek üzere toplam 11 mebus ismi yer almasına rağmen bunlardan 6 tanesi 5 Eylül 1920'de kabul edilen Nisab-ı Müzakere Kanunu(Görüşme Yetersayısı Kanunu) öncesinde vefat yada istifa yoluyla ayrılmıştır (Kasım Nuri Bey, Ziya Bey, Hacı Ahmet

Efendi, Mesut Efendi, Kazım Paşa ve Emin Kamil Efendi). Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun kabulünden sonra Hamza Hayati Bey'in vefatı ve Rıfat Efendi'nin Ankara müftüsü olarak görevlendirilmesi üzerine Parlametoda Mentеше Sancağını temsil eden 3 mebus kalmıştır: **Tevfik Rüştü(Aras) Bey, Ethem Fehmi(Arslanlı) Bey ve Sadettin (Özsan) Bey**⁵⁵.

1920-23 arasında faaliyet gösteren TBMM'de bu üç Mentеше mebusundan en aktif olanının Tevfik Rüştü Bey olduğu görülmektedir. Meclis Zabıtlarında Sadettin Bey'in 1 kez söz alarak konuşma yaptığı görülmekle birlikte⁵⁶ Ethem Fehmi Bey'in ise ismine hiç rastlanılmamıştır.

Mecliste kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda 3 Mentеше mebusunun ismi olmakla birlikte Ethem Fehmi Bey, sonradan muhalif olan İkinci Gruba katılmıştır. Ethem Bey, 8 Eylül 1921'de Yozgat'ta kurulan İstiklal Mahkemesi üyeliğine atanmış ve bu üyeliği sebebiyle Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası almıştır(Madalya sıra no:1896)⁵⁷. Saltanatın kaldırılması ve 1 Nisan 1923'de genel seçimlerin yenilenmesi tekliflerinde Ethem Bey'in de imzası vardır⁵⁸.

18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan Türkiye Komünist Partisi'nde de yer alan Tevfik Rüştü Bey, bu parti'nin kapanmasından sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu/Birinci Grup içerisinde yer almıştır⁵⁹. Dr.Rıza Nur Bey'in Lozan Konferansı'na delege olarak seçilmesi üzerine boşalan Sıhhiye ve Muavenet-i İçti-

⁵⁵ Ahmet Demirel, age, s.94

⁵⁶ TBMMZC, 1.Devre, c:8, 147.İçtima, 8.2.1337, s.147

⁵⁷ Fahri Çoker, age, s.308, 385, 657

⁵⁸ Fahri Çoker, age, s.251, 743

⁵⁹ Fahri Çoker, age, s.304

maiye Vekaleti'ne/Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na 6 Kasım 1922'de geçici olarak, 15 Nisan 1923'den itibaren asaleten atanmıştır⁶⁰.

Sık sık Meclis kürsüsüne çıkarak görüşülen hemen hemen her çeşit konu hakkında uzun konuşmalarla görüş bildiren Tevfik Rüştü Bey, soru önergeleri ve kanun tekliflerinde de bulunmuştur. Bu dönem içerisinde 100 kez söz alarak konuşan Tevfik Rüştü Bey'in 3 teklif önerisi ve 1 kez de Hariciye Vekaleti'nden suali olmuştur(Bakınız Ek-3). Bu nedenle de çalışmanın bu bölümde ağırlıklı olarak Tevfik Rüştü Bey'in faaliyetleri üzerinde durulmak zorunda kalınmıştır.

Tevfik Rüştü Bey'in, TBMM'nin I.Dönemi'ndeki toplantılarda çalışma alanı olan sağlık konuları ile birlikte farklı konularda da görüşlerini açıkladığı görülmektedir. Hukuk-1 Esasiye Kanunu, Genel Bütçe ve Vekalet Bütçeleri, Teşkilat-1 Esasiye Kanunu, İstiklal Mahkemeleri, Men'i Müskirat Kanunu, İrşad Encümeni ve Adul Heyeti Kurulması hakkındaki teklifi, İhracat vergisi, Damga vergisi, Matbuat işleri, Baltalık Kanunu, Müfettişi-i Umumilik Kanunu, İdare-i Kurra ve Nevahi Kanun Tasarısı(Köylerin ve Kasabaların Yönetimi Kanunu), Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu, Cenova Konferansı hakkında, Türkiye-Ukrayna Antlaşması hakkında, mebusların müteahhitlik yapmamaları hakkında, Ziraat Bankası bütçesi hakkında, Maden kömürlerinden alınacak ihracat vergisi, Muhacirin Müdüriyeti hakkındaki konuşmaları bunlardan bazılarıdır. Aşağıda bu konuşmalardan seçilmiş örnekler üzerinde durulmuştur. Metin sonundaki ekler bölümüne bütün konuşmaların konu ve tarihleri ile bir-

likte bir listesi ilave edilmiş olup bu listede bütün konuşma konuları görülmektedir.

Muhacirin ve muhaceret meselesi hakkında konuşmasında özellikle muhaceret üzerinde durarak meselenin iki önemli özelliğinin olduğuna dikkat çekmektedir. Bunlardan biri düşman idaresinde kalan bölgelerdeki vatandaşların kasıtlı olarak başka bir bölgeye göç ettirilmeleri, diğeri düşman işgal bölgelerinde oturmak istemeyen halkın kendiliğinden evlerini terk ederek başka bölgelere yerleşenlerdir. Bu iki muhacir türünün kurtuluştan sonraki durumunun birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir:

*"Muhaceret meselesini bence iki nokta-i nazara göre tetkik etmek lazımdır. Biri, düşman idaresinde kalan dindaşlarımızı tahlis ve bu münasebetle muhtaç olduğumuz memleketimizde nüfusumuzu teksir ve teksif için kasden davet edilen hicret ve iskânı muhacirindir. Diğeri, kendiliklerinden, düşman işgalinde kalan yurtlarında oturmuyarak, livayı millimizin altına iltica eden ve burada saika-i tasarruf ve iktisatla yurdumuzun şurasına burasına dağılan muhacirlerdir. Hadisat-ı ahire üzerine zuhura gelen mültecileri, yani memleketleri muvakkat işgal altında olup da, pek yakında istirdat edildikleri zaman yurtlarına avdet etmek üzere gelenleri bu.kadrodan, bu sınıftan ayırdetmek icab eder. Bugün mevzubahis olan muhacirin meselesi birinci şekle göre değildir. Yani bizim memleketin her hangi bir noktasında nüfusumuzu teksif için kasden hicret yaptırmıyoruz, yaptırıldığı zamanlar da oldu. O da maatteessüf iyi tatbik edilmediği için pek acı hatıratla tarihe intikal etti. Bu mesele siyasiyatı dahiliye itibariyle pek mühim bir mesele idi. Onu yapan medeni memleketler daha başka bir tarzda hareket etmişler, daha başka şekilde tatbik etmişlerdir."*⁶¹

⁶⁰ Fahri Çoker, age, s.832

⁶¹ TBMMZC, Devre:1, c:3, 41.İçtima, 31.7.1336, s.2

Maden kömürlerinden alınacak ihracat vergisine madenlerde çalışan işçilerin sağlıkları konusunda da tüccarların sorumlu olmasına dair bir madde ilavesi için aşağıdaki teklifi vermiş ancak bu teklif kabul edilmemiştir:

*"Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine
Maden kömüründen alınacak ihracat resmi hakkındaki mevaddı kanuniyeye madde-i atiyenin ilavesini teklif ederim.*

Madde : Havza-i fahmiyelerden kömür ihraç ettiren tüccar madenlerinde çalışan amelenin ahvali sıhhiyelerine itinaya mecburdur. Bu hususu tahti temine almak için Sıhhiye Vekâleti tarafından müfettiş bir tabip tayin olunacaktır.

*Menteşe Mebusu Dr. Tevfik Rüştü"*⁶²

Tevfik Rüşdü Bey'in Meclis'teki önemli girişimlerinden birisi de 1920'de TBMM'ye karşı girişilen propaganda hareketleri içerisinde yer alanları ikna etmek amacıyla kurulması düşünülen "İrşad Heyeti"ne ilaveten bir "Adul Heyeti" kurulmasına ilişkin Saruhan mebusu Mustafa Necati Bey ile birlikte verdiği teklifidir. Bu düşünce, Telkin ve Tedhiş Kanunu Lâyihası'na ilave bir madde eklenmesi ile gerçekleştirilmek istenmiştir. Söz konusu teklifte bu heyetin, Millet Meclisi içinden seçilecek 7 kişiden oluşması düşünülmekte olup görevinin Meclis'in yükünü hafifletmek olduğunu ifade etmektedir: *"Meclisin, hele son bir ay zarfında mevzubahis ettiği mesail tetkik olunursa görülür ki, bu istiklâlimizi muhafaza için azmettiğimiz mücadelede en cüzi zaaf gösterenler aleyhinde şiddetler ibraz ediyoruz ve zaman, zaman verilen takrirler de görülüyor ki, Meclis bazen bu işlere bizzat vaziyet etmek istiyor ve onları tetkik etmek, yakından görmek istiyor, cezalarını tertip etmek*

*istiyor. Bu kadar şiddetle alâkadar olan Meclisin, her meseleyi ayrı, ayrı mevzubahis etmeden ise bir defalık bir âdiül heyeti teşkil etmesini daha muvafık tasavvur ettik ve bununla Meclisi âlinize teklif etmek istiyoruz ki, Meclis bir defa daha izhar ve ilân ediyor ki, mücahedesinde, muhafaza-i istiklâlimiz için azminde layetezelzöldür. Hilâfında en küçük bir şey düşünebilecek herhangi bir şahıs, herhangi Meclis ve cemiyet, ne mertebe de bulunursa bulunsun, Meclis onu bilâ kaydı şart imha edecektir ve bununla yine göstermek istiyoruz ki, adalet yapmak, fakat adaleti ancak muhafaza-i istiklâl nokta-i nazarından tatbik etmek istiyoruz, muhafaza-i istiklâl nokta-i nazarından ifa etmek istiyoruz."*⁶³ Bu teklif, Meclisin 18 Ağustos 1920 tarihli oturumunda tartışılmış ve reddedilmiştir.

Doktor olması sebebiyle Tevfik Rüşdü Bey, sağlık konularında sık sık söz alarak çeşitli konuşmalar yapmıştır. Mülki ve Askeri sağlık kurumlarının birleştirilmesine dair teklifine şiddetle karşı çıkarak konunun çok zamansız bir şekilde ortaya atıldığını ve bunun yapıldığı takdirde sonuçlarının çok ağır olacağı, eldeki nüfusun dahi korunamayacağını ifade etmiştir: *"... Halbuki bugün milletin mevcudiyetini muhafaza, ancak cephelerde çalışan orduların müdafaası ile kabil iken, bu gün her birimiz milletin yalnız doktorlarını değil, milletin servet ve samanını, her şeyini cepheye dökmek isterken, onların yaralılarına tahsis edilen teşkilâtı bozmak ve o teşkilattan kendi hissemize, hisse ayırmakla meşgul olmaktığımızı gayet nabemev-sim görüyorum. Eğer cephelerimizdeki ordularımız, Hûda göstermesin, muvaffâk olmazsa onların mecruhlarına tahsis edilen bu teşkilât - ki zaten noksandır - biz onları ikmal etmezsek, her şeyi cephelere vermezsek, mevcut nüfusumuzu bile*

muhafaza edemeyiz. Düşman kılıçları altında parça, parça oluruz. Onun için bu meseleyi bu gün tamamiyle nabemeosim ve gayri varit görüyorum.”⁶⁴

Firariler kanunundaki değişiklikler ile ilgili tartışmalarda da söz alan T.Rüşdü Bey, yapılan kanunların iyi tatbik edilemediğini, Meclisin görevinin ağır olduğunu, halkın Meclis'ten çok şeyler beklediğini ve inkılabı suis-timal edenlerin her kim olursa olsun cezalandırılmaları gerektiğini istediklerini belirterek bu işler için bir heyet oluşturulmasının daha uygun olacağını söylemektedir: *“...Halbuki burada toplanan Meclisten millet büyük şeyler bekliyor ve diyor ki; siz oraya gidiniz, bu memleketi kurtarmak içki, onun bir türlü acılarına ve her türlü yoksulluklarına rağmen necat çaresini bulunuz. Bu müthiş inkılâpta, bu hayat ve memet mücadelesinde, her ne sebeple olursa olsun, inkılâbı suistimal edenlere veya cehalette veya ne ile olursa olsun velev ki yanlışlıkla olsun, bu inkılâbı mukaddesi haleldar edenlere cezasını veriniz. Artık yetişir, diyor. Millet Meclisinin bu gün en büyük vazifesi, her şeyden evvel, bu büyük hadiseye vaziyet etmek ve milletin kendi arzusuyla ve kendi reyiyile deruhte ettiği vazifeyi yapmaktır, Bunun işte de bütün heyetimiz birden gidemez. Olsa olsa bir kaç arkadaş intihap ederiz ve bu vazife görülür.*

Ben zannediyorum ki bu gün bu memlekete en büyük ve salahiyettar heyet, bu Meclis ve halâs ve İnkılâba en ziyade âşık bir Millet Meclisidir ve Millet Meclisinde arkadaşlar arasında itimatsızlık yoktur. Binaenaleyh göndereceğimiz arkadaşlara bu vezâifeyi terk ediniz ve o arkadaşlar vazifelerini bihakkın ifa edenler. Burada kalacak olan bizlere de öyle büyük bir vazife kadar ki, eğer o arkadaşlar da hilatı- memul ve ümit bir yanlışlık yaparlarsa ve

bir hisse kapılırlarsa heyet-i umumiyeimiz onlara layık olduğu cezayı vermektir Yoksa cephenin sürâitle beklediği icraatı Heyet-i Umumiyeimiz de tasdik edeceğiz diye bekletecek, eşkali namütenahilerle iza-i vakit edecek değiliz.”⁶⁵

Alkollü içecekleri yasaklayan Men'i Müskirat Kanunu görüşmelerinde de söz alan Tevfik Rüşdü Bey, alkollü içki imal ve ithalatının sağlık gereksinimleri için serbest bırakılması gerektiğini vurgulamaktadır: *“Bendenizde ziyade müskiratın aleyhindeyim. Fakat bir nokta var ki, pek mühim, O da bilhassa Ali Şükrü Bey'in teklifindeki ithal meselesidir. Bundan dolayı teşekkür ederim. Fakat imal ve ihracı bilâkis serbest bırakmalıdır. Birde gayri müslimlerin adet-i mezhebiyeleriyle pek çok müstahzaratı tıbbiye meselesi vardır⁶⁶ ki, bunları da nazar-ı itibare almağa mecburuz. Eczayı tıbbiye evvelce kamilen Avrupa'dan geliyordu. Çalışkan Müslüman eczacılar ve kimyagerler bazı müstahzaratı da burada yapıyorlar, Pertev şurubu, Hasan kuvvet şurubu ve tentürler gibi paralarımızı bilâ lüzum Avrupa'ya dökmek reva değildir. İkincisi de, İhraç meselesi ki zikredilmemiştir. Bu cihet pek güzel, ancak «İmal» kelimesinin de kaldırılmasını istirham ediyorum. Çünkü memleketimiz için büyük bir mesele-i iktisadiyedir Serbestli imali suistimalâtından korkuluyorsa bu hususta bir şekli inhisar, pek alâ düşünülebilir.”⁶⁷*

Temettü vergisi kanunu görüşmelerinde de kürsüye çıkan T.Rüşdü Bey, bu verginin alınmasında dikkat edilmesi gerekenleri şöyle açıklamaktadır: *“...Sınıfları ve şekli ticareti tasnif etmeksizin yapılan ve mütesaviyen tevzi edilen vergiler, o cemiyeti beşeriyeyi daima müza-*

⁶⁴ TBMMZC, Devre:1, c:3, 59.İçtima, 5.9.1336, s.560-561

⁶⁵ TBMMZC, 1.Devre, c:4, 63.İçtima, 11.9.1336, s.97

⁶⁶ TBMMZC, 1.Devre, c:4, 64.İçtima, 13.9.1336, s. 129-130

⁶⁷ TBMMZC, 1.Devre, c:4, 64.İçtima, 13.9.1336, sy.113, 129-130

yekeya duçar etmiş ve arzu edildiği kadar istifade dahi temin edilmemiş ve ümit edildiği kadar da para toplanamamıştır. Yalnız insanların gözüne pudra ekerek, güya tüccarlardan fazla para alıyormuş gibi görünerek, büyük sermayeler himaye edilmiştir. Buna karşı gösterilen çarelere de, şimdi Ferit Beyefendinin buyurdukları gibi, vakit yoktur, çare yoktur istihzarat yapılamadı. Acaba temettüat nasıl tayin edilir? Acaba sermaye sahipleri doğruyu söylerler mi? gibi bir takım itirazlarla beşeriyeti bugüne kadar aldatmaya çalışmışlardır. Binaenaleyh bu maddeyi reddediyorum ve Maliye Vekili Beyefendiden rica ediyorum; şimdiye kadar teahhur eden bu kanun bir ikî hafta daha teahhur etsin. Fakat memlekette resme tabi tutulacak sınıflar tasnif edilsin ve bunların doğrudan doğruya halka ait olanlarına az, fakat ticaret getiren, temettü getiren ve yığınlarca para toplayan kısımlarına da mütezayit vergi tarhı esası kabul edilsin. Fakir halka da, zengin halka olduğu gibi, mütesavi ve maişeti müzayekaya uğratacak vergiler tarh edilmesin. Böyle düşünülmezse neticesi. Hükümette fayda vermeyeceği gibi mütevassıt ve fakir kısmı yeni, yeni müşkülata duçar eder ve asıl sermayeyi teşkil eden kısmı faali yeni mağlubiyetlere uğratarır... ”⁶⁸

Mebusların müteahhitlik yaparak gelir kazanmalarına şiddetle karşı çıkan T.Rüşdü Bey, buna engel olunması için bir takrir de vermiştir. Bu konuya neden karşı çıktığını ise şöyle açıklamaktadır; ”... Yalnız müteahhitlik, Hükümetle ticaret esasına müstenid olunca bu, prensip dâhilinde yalnız taahhüt değil, bir de imtiyazat meselesi vardır. Bir mebus imtiyaz almak hakkını haiz olacak mı? Takririn müeddasından anladığıma göre sahibi takrir; icrai ve teşriî salâhiyeti haiz olan Meclisimiz azasının Hükümetle ticaret yapmamasını, istifade etmemesini;

memleketin ve milletin bütün iyiliklerini düşünürken hiç menfaat hissiyle mütehassis olmamasını düşünüyor. Fakat müteahhitlik deyince iş kısa ve basit, kalıyor. Onun için azmimizde devam etmekle beraber, bu bahsi muntazam ve nevoar bir surette olmak şartıyla tâyin edebilmek için alelacele ve hattâ bugün neticesini Meclisimize getirmek üzere, teklifin bir encümene havalesiyle etraflı bir kanun tahriri muvafık olacağı kanaatindeyim. Bu kabul edilmezse hiç olmazsa imtiyazat kelimesinin de takrire ilâvesini teklif ederim. (O da doğru sesleri) İmtiyazata ilâven şarttır.”⁶⁹

Mükellefiyet-i Zıraiye Kanunu hakkındaki emrin geri alınmasına dair takrir ve mazbata münasebetiyle de kürsüye çıkan T.Rüşdü Bey; ”16 Mart’tan mukaddem çıkmış bir Mükellefiyeti Zıraiye Kanunu var. Bir de onun gibi yine İstanbul’da Heyeti Vekile tarafından yapılmış bir Nizamnamesi var. Sonra mer’i-ül icra olan bura İcra Vekilleri tarafından yapılan Nizamname, Mükellefiyeti Zıraiye Kanununu tefsir eden bir Nizamname değil, ahkâmı cedideyi ihtiva eder bir şeydir. Yani Mükellefiyeti Zıraiye Kanunu yalnız ziraatı tezyit için askere çağırılmayanlara teklif edilen bir mükellefiyet olduğu halde, mevzuu bahs olan Nizamname yeni bir teklifle muafiyeti askeriye gibi bir teklif kabul edilmiştir. Arkadaşlar hepimiz biliyorsunuz ki, bir kanunun tefsiri hari-cine, talimatı haricine çıkan yeni ve esasatı ihtiva eden bir Nizamname memlekette tatbik olunabilmek için, ancak ve ancak Büyük Millet Meclisinden geçmelidir. Binaenaleyh bu Nizamname Turuk-u Matlube-i teşriîyesinden geçmemiş ve ciddî tetkik olunacak olursa hayli noksan bulunmuştur. Birinci mesele budur. İkincisi de cidden mükellefiyeti zıraiyeeye ihtiyaç vardır. Memleketin istiklâli için harbe gönderdiğimiz kolları, makine kuvvetiyle telâfi etmeye ihtiyacımız var. Hiç şüphe yok

⁶⁸ TBMMZC, 1.Devre, c:4, 68.İçtima, 20.9.1336, s.229-230

⁶⁹ TBMMZC, 1.Devre, c:17, 164.İçtima,23.2.1338, s.116-117

ki, Ziraat Bankasının matlubu veçhile fennî bir usulle işleyerek müşterek ziraatı temin etmek suretiyle, mahsulâtı ziraiyeyi tezyid etmeye ihtiyaç var. Fakat bütün bu ihtiyaca cevap veren bir Nizamname karşısında bulunmuyoruz. Muafiyeti askeriye nokta-i nazarından dahi haylice muhtacı tevil ve tenvir olan müphemiyetlerle, muğlâkiyetlerle dolu bir eser karşısında bulunuyoruz. Evveliminde bu nizamnamenin ihtiva ettiği ahkâmın Meclisi Âlice mer'î ve matlub olup olmadığının müzakeresi, badehu işin tetkik ve tasdiki lâzımdır.⁷⁰ diyerek nizamnamenin yeniden iyice incelenmesi gerektiğini söykemektedir.

Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu hakkında ise; "Bu maddeyi iki nokta-i nazardan mütalâa etmek lâzım gelir. Biri hal ve zamanı muhakeme ederek, bir de maddeyi bu husustaki kavaidi ilmiye ile mukayese ederek muhakeme etmek icab eder. Encümenin müterakki fikrini düşündüğünden dolayı .pek müteşekkirim. Ancak itiraf etmeye mecburum ki, burada müterakki verginin tıpkı Cavid Beyin Harb Kazançları Kanunu gibi ismine muğfil diyeceğim; çünkü esas maksadı temin etmeyen ve halka yalnız harb kazançları gibi hakikaten halktan müstefid olanlardan vergi alınır gibi görünen ve fakat esas maksadı temin etmeyen bir şeydir. Çünkü müterakki vergi ile bu maddedeki esasata dikkat olunursa görülüyor ki, esas temettü ve ağnamdır. Ölçülerinde müterakki vergi mevzu olmayan irat nazarı itibara alınmamış esaslar üzerine kurulmuştur. Binaenaleyh temeli çürüktür. İkincisi çok temenni ettiğim ve şiddetle taraftar olduğum müterakki vergiyi bir an evvel vaz'etmek için her halde bu kanundan evvel temettü ve emsali vergide olması lâzım gelirdi. Esasat pek çürüktür. Binaenaleyh hakiki, ilmi esasat nazarı itibara alınarak bu maddeyi tetkik ve tenkid etmek lâzım gelirse tutulabi-

lecek pek az ciheti vardır. Ancak Meclisin sebebi içtima', ve vücuduna intikal, ettiğim vakit düşünüyorum ki, vazifemiz memleket dahilindeki düşmanı koymak ve memleketin hâkimiyetini bir an evvel temin etmektir ve bu memleketi daima idare edecek, memleketin içtimaiyatı nazarı dikkate alınarak yapılacak kanunların, ilmî, müstemir ve müstakar kanunların tedvin ve taknini biz düşmanları kovduktan ve memlekette milletin hâkimiyetini temin ettikten sonra gelecek olan Meclisi müessisana ait bir vazife telâkki ediyorum. Ve kendimizi yalnız bir Meclisi Harb olarak görüyorum. Çünkü tarih şahittir ki, bizim gibi toplanmış olan meclislerin mukadderatım onların en iyi niyetlere istinaden tanzim ettikleri kanunlar, maddeler değil, ona hücum eden düşman, cephelelerdeki muharebat tâyin eder."⁷¹

Gelirler vergisinin arttırılması hakkındaki kanun layihası hakkında eleştirilerini ifade etmekten çekinmemiştir; "...hiç şüphe yok ki biz de bilhassa irat üzerinden vergi alınmasına taraftar olanlardanız. Ve hiç şüphe yok ki herkesin kazancı nispetinde vergi vermesini isteyenlerdiniz. Fakat bu kanun tatbik edildiği vakit bu vergiyi kimler ödeyecek? Hiç şüphe yok ki Ali Şükrü Beyle bu noktada ayrılacağım. Köylü değil, fakat şehirlerde oturup da ev sahibi olamayan memurlar, aylıklı adamlar, dükkânını kira ile tutan esnaftır. Bilhassa o noktada ısrar edeceğim. Yersiz, yurtsuz, şurada, burada» han köşelerinde, oda köşelerinde yatan ameledir. Binaenaleyh bir mesken sahibi olamamış olan ve aylıkla ve sayı mukabili geçinenlerdir. Hayat ucuzluğunda hiç şüphe yok ki ekmek fiyatının tesirinden sonra mesken icarının ve dükkân kirasının tesiri uzaması vardır. Bu itibarla yarın icar ve isticar mukavelelerini tâyin ve tahdid edecek bir kanun çıkmazdan evvel bu kanun çıkarsa, korkarım ki mal sahipleri mu-

⁷⁰ TBMMZC, 1.Devre, c:18, 8.İçtima, 14.3.1338, sy.201

⁷¹ TBMMZC, 1.Devre, c:11.İçtima,20.3.1338, s.297

cirlerin aleyhine suistimal edebilirler. Şüphesiz ki böyle kanunlar yalnız müstecire değil, müstecire de zarar verebilir. Fakat o hususta Devlet lâzım gelen mevad-ı kanuniye ile tedabir-i ihtiyariyeye müracaat etmemiş olursa hepsini müstecire yükletmek için o kendi vasıtasına müracaat etmekte gecikmez.”⁷²

İstiklal Mahkemeleri Kanunu hakkında; "Arkadaşlar bu madde-i kanuniye metnindeki müdde-i umuminin, Meclisten olmasına taraftar değilim. Çünkü Meclis İstiklâl mahkemesi esasını kabul etmekle, şu alelade bildiğimiz âdi zamanlara ait ve bildiğimiz, ihtilâl, inkılâp haricindeki esasat-ı hükukiyeye ait mahkemelerin haricine çıkmıştır. Ve bununla asıl sebebi içtimai olan maksadı müdafaa ve temin etmek istemiş, binaenaleyh bu âzallığı da, Meclis âzasına seyyanen vermiştir. Bu iş için yalnız arkadaşlarımız içinden hukuk mütehassısı aransa ve bu fikir galip gelseydi, böyle bir mahkeme yapılmasına lüzum kalmazdı. Şu halde mademki seyyanen maksadı içtimaiyi müdafaa etmek, Meclisin ve memleketin asıl maksadını temin etmek üzere muvakkaten yapılmış bir müessese huzurunda bulunuyoruz, orada müdde-i umumilik hakkını gerek umum ve gerekse husus namına müdafaa edecek bir zata vermemek, hakkı dâva ve müdafaaı mürtefi etmek demektir, ki iyi bir şey değildir. Onu temin edebilmek mutlaka, müdde-i umumiliği, Müdde-i umumilik yapmaya hakkı olan zevata hasretmelidir. Binaenaleyh mahkeme nezdindeki müdde-i umumilerin; eğer muhakeme casusluk ve Hıyaneti vataniye gibi bir şey ise doğrudan doğruya bulunduğu memleketteki adlî müdde-i umumi; yok, mahkeme askeri firara teşvik ve doğrudan doğruya Hükümetin askerî kısmına veya zâbitanına veya ümerasına ait bir iş ise ve onun sanatla alâkası varsa o zaman da ciheti askeriyenin mahakim kısmından bir müdde-i

umumi olmasını kabul etmeliyiz. Hulâsa-i mâruzâtım müdde-i umumiliğin Meclis âzasından değil, Meclis tarafından müntahap değil, doğrudan doğruya devair-i adliye tarafından müntahap olmasını ve bu surece efkârı umumiye ve enzar-ı âmmeye; her işi Meclise inhisar ettirmek istemediğimizi göstermeliyiz.”⁷³ diyerek İstiklal Mahkemesi'ndeki müdde-i umumi'lik(=Savcı) görevinin bu göreve haiz kişilere verilmesi, bu kişilerin Meclis üyeleri arasından değil, bizzat Adliye Bakanlığı tarafından seçilerek görevlendirilmesi gerektiğini, böylelikle de kamuoyuna her işi Meclis'e bağlamamak gerekliliğinin gösterilebileceğini ifade etmiştir.

SONUÇ

Milli Mücadeleyi başarıyla gerçekleştirerek Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal güçleri tarafından işgalinin sonucu olarak Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın 11 Nisan 1920'de kapatılmasının ardından 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. Olağanüstü şartlar altında açılan bu Meclis 1920–1923 arasında çalışmalarını sürdürmüştür.

Nüfus oranlarının dikkate alınmıyarak her sancaktan 5 mebusun seçilmesi esasına göre belirlenen I.TBMM'de Muğla şehrini temsil eden mebuslar şunlardır: Rifat Börekçi, Kasım Nuri Bey, Ziya Bey, Hacı Ahmet Efendi ve Mesut Efendi. Ancak bu 5 mebusun 4'ü Meclis'e katılmadan istifa etmişler, sadece Rifat Bey 23 Nisan'daki açılışta Menteşe mebusu olarak bulunmuştur. Daha sonra yapılan ara seçimi XV.Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa, Geyve Boğazı Kuvayı Mil-

⁷² TBMMZC, 1.Devre, c:19, 28.İçtima, 16.4.1338, s.209-210

⁷³ TBMMZC, 1.Devre, c:22, 82.İçtima, 29.7.1338, s.40

liye Kumandanı Kaymakam Mahmut (Hendek) Bey, Mentеше sancağı eşrafından Emin Kamil Bey ve Müftüzade Sadettin (Özsan) Bey kazanmışlardır. Ancak Mahmut Bey Meclis'e katılmadan önce uğradığı bir saldırı sonucunda şehit edilmiş, Edirne ve Karesi'den de mebus seçilen Kazım Paşa, Meclis'e bir telgraf göndererek Edirne mebusluğunu tercih ederek Mentеше mebusluğundan istifa ettiğini bildirmiş, Emin Kamil Bey ise Meclis'e hiç katılmadan 5 Haziran'da istifa etmiştir.

Ara seçime rağmen mebus sayısı sadece ikide kalınca -Rıfat Börekçi ve Sadettin Özsan- yeniden ara seçim yapılmış ve seçimi Tefvik Rüştü (Aras) Bey, Ethem Fehmi(Arslanlı) Bey ve daha önce Aydın mebusu seçilen Hamza Hayati (Öztürk) Bey kazanınca sayı 5'e tamamlanabilmiştir. 3 Eylül 1920'de çıkarılan Nisab-ı Müzakere Kanunu'ndan sonra Hamza Hayati Bey vefat etmiş, Rıfat Efendi de Ankara müftülüğü görevini tercih ederek Mentеше mebusluğundan istifa etmesi üzerine mebus sayısı 3'e düşmüştür. Nisab-ı Müzakere Kanunu gereğince nüfus büyüklüğüne göre yapılan hesaplamada Mentеше Sancağı'na 2 mebusluğun düşmesi nedeniyle boşalan mebusluklar için yeni bir seçim yapılmasına gerek kalmamış ve böylelikle 1920-1923 arasındaki I.TBMM'de Mentеше Sancağı'nı 3 mebus temsil etmiştir: **Tefvik Rüştü(Aras) Bey, Ethem Fehmi(Arslanlı) Bey ve Sadettin (Özsan) Bey.**

1920-23 arasında faaliyet gösteren TBMM'de bu üç Mentеше mebusundan en aktif olanının Tefvik Rüştü Bey olduğu görülmektedir. Meclis Zabıtlarında Sadettin Bey'in 1 kez söz alarak konuşma yaptığı görülmekle birlikte Ethem Fehmi Bey'in ise ismine hiç rastlanılmamıştır.

Mecliste kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda 3 Mentеше mebusunun ismi olmakla birlikte Ethem Fehmi Bey, sonradan muhalif olan İkinci gruba katılmıştır. Ethem Bey, 8 Eylül 1921'de Yozgat'ta kurulan İstiklal Mahkemesi üyeliğine atanmış ve bu üyeliği sebebiyle Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası almıştır. Saltanatın kaldırılması ve 1 Nisan 1923'de genel seçimlerin yenilenmesi tekliflerinde Ethem Bey'in de imzası vardır.

18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan Türkiye Komünist Partisi'nde de yer alan Tefvik Rüştü Bey, bu partinin kapanmasından sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu/Birinci Grup içerisinde yer almıştır. Dr.Rıza Nur Bey'in Lozan Konferansı'na delege olarak seçilmesi üzerine boşalan Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'ne/Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na 6 Kasım 1922'de geçici olarak, 15 Nisan 1923'den itibaren asaleten atanmıştır.

Sık sık Meclis kürsüsüne çıkarak görüşülen hemen hemen her çeşit konu hakkında uzun konuşmalarla görüş bildiren Tefvik Rüştü Bey, soru önergeleri ve kanun tekliflerinde de bulunmuştur. Bu dönem içerisinde 98 kez söz alarak konuşan Tefvik Rüştü Bey'in 3 teklif önerisi ve 1 kez de Hariciye Vekaleti'nden suali olmuştur. Tefvik Rüştü Bey, TBMM'nin I.Dönemindeki toplantılarda çalışma alanı olan sağlık konuları ile birlikte çok çeşitli konular hakkında da görüşlerini açıkladığı görülmektedir. Hukuk-ı Esasiye Kanunu, Genel Bütçe ve Vekalet Bütçeleri, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, İstiklal Mahkemeleri, Men'i Müskirat Kanunu, İrşad Encümeni ve Adul Heyeti Kurulması hakkındaki teklifi, İhracat vergisi, Damga vergisi, Matbuat işleri, Baltalık Kanunu, Müfettişi-i Umumilik Kanunu,

İdare-i Kurra ve Nevahi Kanun Tasarısı(Köylerin ve Kasabaların Yönetimi Kanunu), Mükellefiyet-i Zıraiye Kanunu, Cenova Konferansı hakkında, Türkiye-Ukrayna Antlaşması hakkında, mebusların müteahhitlik yapmamaları hakkında, Ziraat Bankası bütçesi hakkında, Maden kömürlerinden alınacak ihracat vergisi, Muhacirin Müdüriyeti hakkındaki konuşmaları bunlardan sadece bazılarıdır.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Cerideleri(I.Dönem), c:I-XXIX, Ankara, 1959

TBMM Gizli Celse Zabıtları(I.Dönem), c:I-IV, Ankara, 1982

TBMM Albümü 1923-2010, c:I(1923-1950), Ankara, 2010

MMZC, 4.Dönem(1920), Ankara, 1992

Kitaplar

AĞAOLU, Samet, Kuvayı Milliye Ruhu "Birinci Büyük Millet Meclisi", İstanbul, 2011

AKIN, Rıdvan, TBMM Devleti(1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkerleri ve İdare, İstanbul, 2014

AKIN, Rıdvan, Türk Siyasal Tarihi 1908-2000, İstanbul, 2012

AKŞİN,Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, c:1, Ankara, 1998

Atatürk, Kemal, Nutuk 1919-1927, Ankara, 1995, Yayına Hazırlayan Prof.Dr.Zeynep Korkmaz

AYBARS, Ergun, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, İzmir, 1986

ÇOKER, Fahri, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem(1919-1923), c:I, Ankara, 1994

DEMİREL, Ahmet, İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler, İstanbul, 2010

ERASLAN, Cezmi-Kenan Olgun, Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento, İstanbul, 2006

EROĞLU, Hamza, Türk Devrim Tarihi, Ankara, 1981

EZHERLİ, İhsan, Türkiye Büyük Millet Meclisi(1920-1923) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı(1877-1920), Ankara, 1988

GOLOĞLU, Mahmut, 1920 Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 2014

GÜNEŞ, İhsan, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), İstanbul, 2009

KARACA, Taha Niyazi, Son Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimleri, Ankara, 2004

KÖKSAL, Mustafa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "İlk"leri, Ankara, 2007

NADİ, Yunus, Ankaranın İlk günleri, İstanbul, 1955

NADİ, Yunus, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 1998

NUR, Dr.Rıza-Grace Ellison, İlk Meclisin Perde Arkası(1920-1923), İstanbul, 2007
Ozankaya, Özer, Cumhuriyet Çınarı, Ankara, 1997

SARAY, Mehmet, Türk Devletlerinde Meclis, Demokratik Düşünce ve Atatürk, Ankara, 1999

SELEK, Sebahattin, Milli Mücadele, c:I-II, İstanbul, 1982

ŞAPOLYO, Enver Behnan, Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi, Ankara, 1969

ŞİMŞİR,Bilal, Malta Sürgünleri, Ankara, 1985

Makaleler

BIYIKLIOĞLU, Tefvik, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü

ve İhtilalci Karakteri", Belleten, sayı:96,
Ankara, 1996, s.637-663

KORALTAN, Refik, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Temeli Birinci Büyük Millet Meclisi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı:31, Nisan 1970, s.26-30

TINAL, Melih, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar

Dergisi, Volume:2, Issue:6, Winter 2006,s.617-627

TUNAYA, Tarık Zafer, "Bağımsız Türkiye Kurucusu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin 50.Yıldönümünde", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı:31, Nisan 1970, s.31-50

EK-11.TBMM'DEKİ MENTEŞE MEBUSLARI

Emin Kamil EFENDİ

E.Fehmi ARSLANLI

H.Hayati ÖZTÜRK

Mahmut HENDEK

Rifat BÖREKÇİ

Sadettin ÖZSAN

Tevfik Rüştü ARAS

MENTEŞE MEBUSLARININ SEÇİM MAZBATALARINDAN ÖRNEKLER

Mahmut Bey'in Seçim Mazbatası
Hamza Bey'in Seçim Mazbatasısı

Tevfik Rüştü Bey'in Seçim Mazbatasısı
Sadeddin Bey'in Seçim Mazbatasısı

EK-3

MENTEŞE MEBUSLARININ

I.TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ

TOPLU LİSTESİ TEVFİK RÜŞTÜ BEY

TEKLİFLER

1- İrşat Encümeni beyannamelerinin neşrine ve Adul Heyeti teşkiline dair(21.7.1920, 18.8.1920)

2- Avans Kanununun tefsirine dair(15.5.1922)

3- İzmir Gureba Hastanesi Sertabibi Mustafa Enver Beye hidemat-ı vataniye tertibinden maaş tahsisine dair(7.4.1923)

ÇEŞİTLİ KONULARDA SÖZ

ALARAK KONUŞMA

1-Bekir Sami, Hacim Muhittin ve Âşir Beylerin infisallerine ve şimdiye kadar bir divanı harbe tevdi edilmemeleri esbabına dair Dahiliye Vekâletine Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden istizah takriri münasebetiyle sözleri(31.7.1920)

2- Vilâyat-ı Şarkıye muhacirlerine muavenet edilmesi hakkındaki takriri ile Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesinin Sıhhiye Vekâletine raptına dair iki kıta kanun lâyihası münasebetiyle sözleri(31.7.1920, 3.8.1920, 11.9.1920)

3- Dahiliye Vekili Hakkı Behiç Beyin istifası münasebetiyle sözleri(2.8.1920)

4-Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmed Şükrü ve Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Beylerin şifahen yekdiğerine atfeyledikleri mesailin her Şubeden müntahap birer âzadan mürekkep bir encümende tetkikine dair takrir münasebetiyle sözleri(2.8.1920)

5- Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Beyin, Siirt mutasarrıflığına, tayin edilmesi ve Adliye müsteşarlığı esnasındaki yolsuzluklarından dolayı hakkında tahkikat ve takibatta bulunulması sebebine dair Adliye ve Dahiliye Vekaletinden istizah takriri münasebetiyle sözleri(2.8.1920)

6- Tababet-i Adliye ve Ceraim neticesi mecruhlara tedavisine dair teklifi kanuni münasebetiyle sözleri(9.8.1920)

7- Ereğli ve Zonguldak havzalarından ihraç olunacak maden kömürlerinden alınacak İhracat Resmi hakkındaki Kanun münasebetiyle sözleri(18.8.1920)8- Hukuk-u Esasiye ve tahsisat hakkındaki teklifi kanuni münasebetiyle sözleri(18.8.1920, 21.8.1920, 22.8.1920)9- İrşat Encümeni beyannamelerinin neşrine ve adül heyeti teşkiline dair teklifi kanuni münasebetiyle sözleri(18.8.1920)

10- Kuva-ı Seyyare Kumandanlığı'na muvakkaten tâyin edilmiş olan Saruhan Mebusu Reşid Beyin mezun addedilmesine dair tezkere münasebetiyle sözleri(21.8.1920)

11- Muhacirin tarafından verilen istidaların merbuten takdim edildiğine ve bu muhacirlerin memleketlerine sevkine dair takrir münasebetiyle sözleri(22.8.1920)

12- Meclisin şeklinin tespitine ve nisab-ı müzakereye ve tahsisata ve Meclis âzalığı ile içtima edilecek memuriyetlere dair teklifi kanuni münasebetiyle sözleri(5.9.1920)

13- Mülki ve Askerî Müessesat-ı Sıhhiyenin tevhidine dair mazbatalar münasebetiyle sözleri(5.9.1920)

14- Firariler hakkındaki İstiklâl Mahkemeleri Kanunu münasebetiyle sözleri(8.9.1920, 9.9.1920, 11.9.1920)

15- Men'i Müskirat Kanunu münasebetiyle sözleri(13.9.1920, 14.9.1920)

16- İhracat rüsumu hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri(16.9.1920)

17- Teşkilâtı Esasiye Kanunu münasebetiyle sözleri(18.9.1920)

18- Temettü Kanunu münasebetiyle sözleri(20.9.1920)

19- İstiklâl Mahkemeleri seçimi münasebetiyle sözleri(22.9.1920)

20- Mal müdürlerinin Maliye Vekâletince tayinleri hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle sözleri(22.9.1920)

21- Konya'dan cepheye sevk edilen askere dair Konya valisinin telgrafı ve irşat meselesi münasebetiyle sözleri(25.9.1920)

22- Damga Resminin tezyidi hakkındaki Kanun münasebetiyle sözleri(28.9.1920)

23- Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin işleri hakkında sözleri(28.9.1920)

24- Kibrit istihlâk resminin tezyidi hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri(30.9.1920)

25-Baltalık Kanunu münasebetiyle sözleri(4.10.1920)

26- Müfettiş-i Umumilik Kanunu lâyihası hakkında sözleri(22.10.1921)27- Posta ve Telgraf Vekâleti ihdası hakkındaki teklifin reddine dair Lâyiha Encümeni mazbatasımünasebetiyle(24.11.1921)

28- Hıyanet-i Vataniye'den mahkûm Konya'nın Sungurlu mahallesinden Hacı Mustafaoğlu Ragıb hakkındaki Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle(6.12.1921)

29- Hıyaneti Vataniye'den mahkûm Söke kazasının Geduşlu köyünden Deşteban Halil hakkındaki Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle(6.12.1921)

30- Hıyaneti Vataniye mücrimininden bir kısmının affı hakkındaki Kanun münasebetiyle(10.12.1921)

31- Cihet-i askerîye emrinde bulunan lâğar hayvanatın bilâ-bedel muhtacin-i zürraa itası hakkındaki Kanun münasebetiyle(20.12.1921)

32- Adana Leylî Sultanisi ile Gazianteb'deki Ticaret İdadisi için Maarif Vekâletinin 1337 bütçesine tahsisat ilâvesine dair Kanun münasebetiyle(22.12.1921)

33- Anadolu'da sabit bir telsiz istasyonu tesisi için Posta Müdüriyeti Umumiyesi bütçesine zamaim icrasına dair Kanun münasebetiyle sözleri(24.12.1921)

34- Ankara Belediyesine dair sual münasebetiyle(31.12.1921)

35-İstiklâl Mahkemesince hapis ve askerlikten tardlarına karar verilmiş olan Tabip Kaymakam Ziyaeddin Beyle Hesap Memuru Cemal Efendinin aflarına dair teklifin reddi hakkındaki Lâyiha Encümeni mazbatası münasebetiyle(2.1.1922)

36- Sülûsan-ı müddeti cezaiyelerini ikmal eden mahkûminin aflarına ve işgal olunan mahaller ahalisinden maznun ve müttehem olan cünha ve cinayet erbabı haklarındaki hukuku umumiye dâvasının teciline dair Kanun hakkında(5.1.1922)

37- Ankara iptidai mektepleri hakkındaki tahrir münasebetiyle(12.1.1922)

38- Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Avrupa seyahati münasebetiyle sözleri(4.2.1922)39- Zahire ithalâtından alınmakta olan Gümrük Resmi hakkındaki Kanun münasebetiyle(4.2.1922)

40- Kütahya Meclis-i Umumi âzasından iki zatın maaş ve harcırahlarına dair Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle(7.2.1922)

41-1337 senesi bütçesi hakkında(21,25,26.2.1922)

42-1338 senesi Emlâk ve Temettü vergileriyle Ağnam Resminin ve Harb Kazançları Vergisinin sureti tahsili hakkındaki lâyiha münasebetiyle(21.2.1922)

43- Mebusların müteahhitlik yapmamaları hakkındaki tahrir münasebetiyle(23.3.1922)

44-1338 senesi Avans Kanunu münasebetiyle(28.2.1922)

45- İdare-i Kur'a ve Nevahi Kanun lâyihası münasebetiyle(5.11.1921, 7, 28.3.1922)

46- Murakabe Encümeninin ne suretle teşkil edileceğine dair tahrir münasebetiyle sözleri(1.3.1922)

47- Ruznamenin hüsn-ü tanzimine, Meclis zabıtlarının günü gününe tabı ve tevzi ettirilmesine,

arzuhallere, suallere dair tahrir münasebetiyle(9.3.1922)

48- Mükellefiyet-i Ziraiye hakkındaki emrin geri alınmasına dair tahrir ve mazbata münasebetiyle(14, 16.3.1922)

49- Kars'ta akit ve imza edilmiş olan Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Muahedenamesi münasebetiyle(16.3.1922)

50- Türkiye-Ukrayna Antlaşması hakkında sözleri(16.3.1922)

51- Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu münasebetiyle(20.3.1922)

52- İkinci İnönü muzafferiyetinin ikinci yıl dönümü münasebetiyle Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan mevрут telgraf münasebetiyle(30.3.1922)

53- Cenova Konferansı hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden olan sual tahriri münasebetiyle(10.4.1922)

54- Gelirler Vergisinin tezyidi hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle(16.4.1922)

55- Karahisar-ı Sahib Mebusu İsmail Şükrü Efendinin İktisat Vekâletinden olan istizah tahriri münasebetiyle(25,27.4.1922)

56- Mezun bulunan Nafia Vekili Feyzi Bey'in yerine bir vekil intihabı hakkındaki tezkere münasebetiyle(3,4,7.6.1922)

57- Muinsiz efrat aileleri maaşatı hakkındaki kanun lâyihasına dair(3.6.1922)

58- Ruzname ve Meclis içtimaları hakkında(3.6.1922)

59-1338 senesi Emniyet-i Umumiye bütçesi münasebetiyle(12.6.1922)

60- Meccanen kereste kat'ına müsaade olunmasına dair Kanun münasebetiyle(17.6.1922)

61-1338 senesi Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi bütçesi münasebetiyle(19.6.1922)

62- Rusya'ya gönderilmiş olan Burdur Mebusu İsmail Subhi ve Mentеше Mebusu Dr. Tefvik Rüştü beylerin tahsisatları hakkındaki Divanı Riyaset kararı münasebetiyle(22.6.1922)

63- Tarik Bedel-i Nakdîsi Kanunu'nun beşinci maddesinin tadili hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle(24.6.1922)

64- 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanunu'nun lüzumu tefsirine dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebetiyle(24.6.1922)

65- Posta ve Telgraf İdaresinin 1338 senesi bütçesi münasebetiyle sözleri(25.6.1922)

66- Rüsumat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 1338 senesi bütçesi münasebetiyle(26.6.1922)

67- Elviya-i Selâse'de vergilerin suret-i cibayetine dair Kanun münasebetiyle(1.7.1922)

68- İçtimai umumilerin haftada üç güne hasrı hakkındaki tahrir münasebetiyle(2.7.1922)

69- Tâyin-i esami ile reye konulan maddelerde reyi bulunmayanlardan kıstelyevm yapılması hakkındaki tahrir münasebetiyle(2.7.1922)

70- Ziraat Bankası'nın 1338 senesi bütçesi münasebetiyle(2,3.7.1922)

71-1338 senesi Üçüncü Avans Kanunu münasebetiyle(3.7.1922)

72- İcra Vekillerinin suret-i intihabına dair Kanun münasebetiyle(8.7.1922)

73- İstifa eden Heyet' yeniden intihabına kadar eski vekillerin vekâleten vazifelerine devam etmelerine dair tahrir münasebetiyle(10.7.1922)

74- Müdafaa-i Milliye Vekâletinin 1338 bütçesi münasebetiyle(27.7.1922)

75-İstiklâl Mahkemeleri Kanunu münasebetiyle(29.7.1922)

76- Maliye Vekâleti'nin 1338 senesi bütçesi münasebetiyle sözleri(14,17.8.1922)

77- Hariciye Vekâleti'ne bir vekil intihabı münasebetiyle sözleri(16.8.1922)

78- Dördüncü Avans Kanunu münasebetiyle sözleri(21.8.1922)

79- Sıhhiye Vekâleti bütçesinin teşrii müzakeresi hakkındaki takrir münasebetiyle(21.8.1922)

80- Türkiye dâhilinde açılmış ve açılacak olan mıntıka ziraat mekteplerinin Ziraat Bankası tarafından idaresine dair Kanun münasebetiyle(24.8.1922)

81- Rüsumat İdaresince müsadere edilen kaçak eşya hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle(2.9.1922)

82- Başaralı Mustafa Efendinin affı hakkındaki Kanun münasebetiyle(6.9.1922)

83- Düşmandan geri alınan yerlerin mebuslarına nisab-ı ekseriyete hâlel gelmemek şartıyla izin verilmesine dair tezkere münasebetiyle(6.9.1922)

84- Dahiliye Vekâleti Vekili intihabı münasebetiyle(20.9.1922)

85- Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nun 15. maddesi mucibince kur'a ve kasabat ahalisine yapılan tevziattan sarfınazar edilmesine dair takrir münasebetiyle(23.9.1922)

86- Ziyet eşyasının men'i duhulü hakkındaki Kanunun tadiline dair kanun lâyihası hakkında(12.10.1922)

87- Sıhhiye Vekâleti'nin 1338 senesi bütçesi hakkında(21,23.10.1922)

88- Ziraatta müstamel olup hariçten ithal edilecek mevadın Gümrük ve İstihlâk Resmine dair kanun teklifi münasebetiyle(21.10.1923)

89- Fukara hastaların Ankara Gureba Hastanesine niçin kabul edilmediklerine dair suale cevabı(15.11.1922)

90- Elâziz Mebusu Hüseyin Beyin, Elâziz Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Beye dair sualine cevabı(7.2.1923)

91- Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, sâri hastalıklara dair sualine Vekil sıfatıyla cevabı(12.2.1923)

92- Muş Mebusu Osman Kadri Beyin Muş'ta doktor bulundurulmaması sebebine dair sualine cevabı(12.2.1923)

93-Yozgat Mebusu Feyyaz Âli Beyin, Şehremaneti Sıhhiye Müdürü Dr. Petraki Efendi hakkındaki sualine cevabı(12.2.1923)

95-1339 senesi Birinci Avans Kanunu münasebetiyle(28.2.1923)

96- Düyunat-ı sabıkanın sureti tediyesine dair Kanun münasebetiyle(22.3.1923)

97- Avans Kanunu'nun altıncı maddesinin tefsirine dair Kavanin-i Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle(28.3.1923)

98- Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nun 15. maddesinin tadiline dair kanun lâyihası münasebetiyle(28.3.1922)

99- Havali-i Şarkıye muhacirlerinin iadesi ve mesakininin tamir ve inşası için tahsisat itasına dair Kanun münasebetiyle (31.3.1923)

100-20 Kânunsâni 1337 tarihli madde-i münferidenin ilgasına dair (Tecdidi intihap hakkında) Kanun münasebetiyle(1.4.1923)

TAKRİR-İ SUALLER

1-Mesail-i hariciye hakkında Hariciye Vekâletinden sual takrir(2.1.1922)

SADEDDİN ÖZSAN

1-1336 senesi Müdafaa-i Milliye bütçesi ve onunla müzakere edilen teklifler ve sual takrirleri münasebetiyle sözleri(8.2.1921)